

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXI

1

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXI

1

BUCUREȘTI

2024

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sorin Ailincăi, Dan Aparaschivei, Mihai Bărbulescu, Nikolaus K.O. Boroffka, Adina Boroneanț, Dragoș Diaconescu, Stela Doncheva, Gabriel Fusek, Florin Gogâltan, Martin Husár, Sergiu Matveev, Dragoș Măndescu, Ioana A. Oltean, Ioan-Carol Opriș, Liviu Petculescu, Constantin C. Petolescu, Zeno Karl Pinter, Ștefan Pop-Lazić, Ivan Radman-Livaja, Tudor Sălăgean, Victor Spinei, Agnieszka Tomas, George Trohani, Boaz Zissu

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Silviu Oța – redactor-șef
Laurențiu Angheluță
Bianca Olteanu
Alexandru Rațiu
Andreea Ștefan
Maria-Magdalena Ștefan
Ovidiu Țentea

Tehnoredactare și coperta: Petru Ureche

Ilustrația de pe copertile 1, 4: Poarta de nord a „cetății vechi” de la Axiopolis, vedere dinspre exteriorul incintei (după Netzhammer, R. 1918. Die christlichen Altertümer der Dobrudscha. București: Socec & Co: p. 118, fig. 37).

ISSN 0255-6812

www.cercetări-arheologice.ro

<https://doi.org/10.46535/ca.31.1>

<https://doi.org/10.46535/ca.31.2>

Volum editat de Muzeul Național de Istorie a României
Calea Victoriei 12, București, 030026, România

CUPRINS/CONTENTS

30/1

STUDII/STUDIES

Ana ĐURIČIĆ, More than Floors and Domes - Contexts around Ovens in the Late Neolithic of the Central Balkans	11
Aurora PEȚAN, Cetatea dacică de la Cucuiș – Dealul Golu (jud. Hunedoara) în lumina datelor LiDAR	31
Vasile IARMULSCHI, Fibule de tip Kostrzewski G din silvostepa carpato-nipreană	41
Ghenadie SÎRBU, Jaroslav PESKA, Tomas TENCER, Sergiu HEGHEA, O necropolă plană sarmatică descoperită în bazinul râului Răut (Republica Moldova), grație unor cercetări non-invazive	53
Adina VELCESCU, Les amphores découvertes dans la zone portuaire de Callatis (Mangalia, Roumanie) dans les années 1960-1970	61
Ioan MUNTEAN, The Sanctuaries of Iuppiter Dolichenus in the Danubian Provinces. A functional interpretation	83
Csaba SZABÓ, Women and Roman religion in Dacia: the epigraphic evidence	99
Remus FERARU, Gladiatori și spectacole în amfiteatru în cetățile grecești din Pontul Euxin.	123
Vladimir PETROVIĆ, The Epigraphic Testimonies from Timacum Maius (Eastern Moesia Superior): The Important Clues for the Character and Organization of Naissus Region	135
Ioan Carol OPRÎȘ, Axiopolis. Stadiul actual al cunoașterii	143
Fatih Hakan KAYA, Musa ALBAYRAK, Martin HENIG, Ergün LAFLI, Earrings from Nicaea in Bithynia (south-eastern Marmara)	179
Nizam ABAY, Grylloi: A Being with Mixed Depictions from Konya	205
Cüneyt ÖZ, Repair of ceramics in Antiquity: Examples from Myra (Lycia)	215
Parastoo Masjedi KHAK, Seyed Mehdi Mousavi KOUHPAR, Hasan Kohansal VAJARGAH, Cui QILONG, Six Sassanian artworks engraved with hunters: king, crown prince, aristocrat, or pretender to the throne?	221
Khachik HARUTYUNYAN, Newly Discovered Inscriptions from the Armenian Cathedral of St. James in Jerusalem	235
Yaroslav CHENTSOV, The problem of the attribution of burials of medieval nomads on the territory of the Ukrainian steppe on the example of three burials from the Novosilsky kurgan complex	249
Maria-Venera RĂDULESCU, Cavalerul în turnir, temă iconografică redată pe cahle medievale din Muntenia	261

RECENZII/REVIEWS

- Tudor ULIȚĂ-SÎNJOAN, Recenzie: Lee I. Levine, Zeev Weis, Uzi Leibner, *Ancient synagogues revealed 1981-2022*, Israel Exploration Society, 2023, 300 p., ISBN 978-965-221-129-3. 271
- Aurora PEȚAN, Recenzie: Alexandru Berzovan, *At the Borders of the Great Steppe. Late Iron Age Hillforts between the Eastern Carpathians and Prut (5th-3rd centuries BC)*, Mega, Cluj-Napoca, 2022, 310 p., 35 pl., ISBN 978-606-020-494-7. 273
- Claudia-Valentina POPÎRȚAC, Recenzie: Maria Alexandrescu Vianu, *Une cité antique à travers ses sculptures. La sculpture en pierre à Tomis à l'époque du Principat (Ier-IIIe siècles)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2022, 300 p., ISBN 978-606-654-492-4. 276
- Florian BOIȘTEANU, Recenzie: Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Piso (ed.), *Romans and Natives in the Danubian Provinces (1st-6th C. AD)*, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 2023, 618 p., ISBN 978-3-447-12096-8. 278
- Tudor ULIȚĂ-SÎNJOAN, Recenzie: Annamária-Izabella Pázsint, *Private Associations in the Pontic Greek Cities (6th century BC–3rd century AD)*, Peeters, Leuven – Paris – Bristol, CT, 2022, 386 p., ISBN 978-90-429-4718-4. 280

CA

31/1

CU PRIVIRE LA FIBULELE DE TIP KOSTRZEWSKI G DIN SILVOSTEPA CARPATO-NIPREANĂ

VASILE IARMULSCHI

REZUMAT

În articol se discută diferite aspecte referitoare la fibulele de tip Kostrzewski G descoperite în silvostepa carpato-nipreană. Până în prezent, în acest spațiu au fost descoperite doar trei asemenea exemplare. Din păcate, în literatura de specialitate din Europa de Sud-Est aceste piese nu au trezit interesul pe potriva valorii lor, acestea fiind doar pomenite în treacăt. Revenirea la interpretarea acestor fibule, prin examinarea lor și prin documentarea analogiilor existente, a permis stabilirea cadrului cronologic și a originii lor. Astfel, prin studiul acestor agrafe se poate argumenta existența unor legături între Europa Centrală și silvostepa carpato-nipreană la sfârșitul mileniului I a. Chr.

ABSTRACT: REGARDING THE KOSTRZEWSKI G BROOCHES FROM THE CARPATHIAN-DNIEPER SILVOSTEPPE

The article discusses various aspects of the Kostrzewski G type fibulae found in the Carpathian-Dnepr foreststeppe. So far, three such brooches have been discovered in this area. Regrettably, in the Southeast European speciality literature, these pieces have not aroused interest despite their value; they are only mentioned in passing. The return to the interpretation of these fibulae, by examining them and documenting the existing analogies, has made it possible to establish their chronological framework and origin. The study of these staples may provide evidence of links between Central Europe and the Carpathian-Dnepr foreststeppe at the end of the first millennium BC.

CUVINTE-CHEIE: fibula de tip Kostrzewski G, epoca La Tène târzie, silvostepa carpato-nipreană, cronologie, conectivitate.

KEYWORDS: Kostrzewski G type fibula, late pre-Roman Iron Age, Carpathian-Dnepr foreststeppe, Chronology, connectivity.

Din categoria accesoriilor vestimentare, descoperite în siturile de epocă La Tène, un loc deosebit îl ocupă fibulele. După cum s-a mai precizat în literatura de specialitate¹, astfel de piese, utilizate pentru prinderea veșmintelor, sunt o categorie a vestigiilor arheologice cu o semnificație cronologică extrem de importantă. De asemenea, acestea oferă informații deosebite asupra unor obiceiuri de port practicate în antichitate.

Descoperirea, în anul 2017, a unei fibule de tip Kostrzewski G în necropola de tip Poienеști-Lucașeuca de la Mihoveni-Cahla Morii² ne oferă prilejul de a relua discuția asupra acestor accesorii vestimentare, care au cunoscut pe parcursul epocii La Tène o răspândire destul de largă în Europa Centrală și, mai puțin, în Europa de Est (Fig. 1). Până în prezent, în spațiul cuprins între Carpații Orientali și Niprul Mijlociu, au fost descoperite doar trei astfel de agrafe. Pentru a pune la dispoziția cercetătorilor datele necesare unei receptări cât mai facile, în rândurile ce urmează, vom prezenta succint atât contextul descoperirii cât și descrierea fiecărei fibule în parte.

¹ Völling und Olympia 1994; Demetz 1999; Rustoiu 1997; Zirra 2017; Hellström 2018; Iarmulski și Munteanu 2022; Wimmer 2022.

² Berzovan, Simalscik și Aparaschivei 2023, 170; pl. V/3. Autorii cercetărilor însă, consideră că acest tip de fibule este "larg răspândit în cadrul culturii Poienеști-Lucașeuca" – Berzovan, Simalscik și Aparaschivei 2023, 170. Subliniem că până în prezent acest exemplar reprezintă un unicat pentru silvostepa est-carpatică.

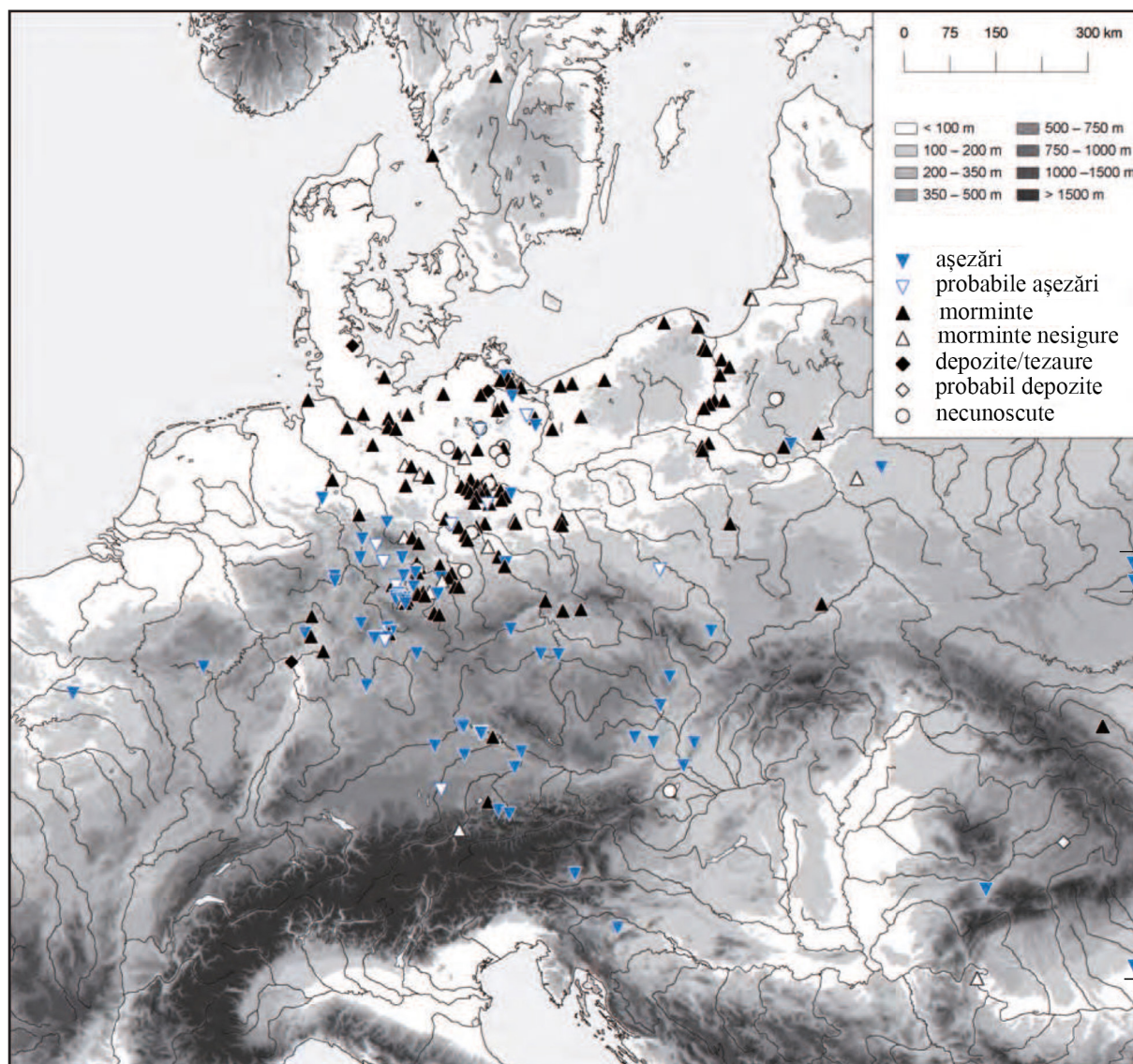

Fig. 1. Răspândirea fibulelor de tip Kostrzewski G (după Meyer und Rauchfuß 2021 cu completări).

Contextul descoperirilor

Hodosovka, reg. Kiev, Ucraina

În stratul de cultură al aşezării de tip Zarubincy a fost descoperită o fibulă apropiată tipului Kostrzewski G. Exemplarul confectionat dintr-un singur fir de bronz, cu lungimea de 4,9 cm, are resortul bilateral format din patru spire şi coardă exterioară. Corpul fibulei este curbat, iar piciorul este întors pe deasupra arcului şi prins de acesta printr-un manşon realizat prin aplatizarea extremităţii piciorului. Piciorul este ornamentat cu o linie formată din cel puţin zece creştături transversale³ (fig. 2/1).

Mihoveni-Cahla Morii, jud. Suceava, România

În groapa mormântului 2/2017, lângă urna funerară, s-a găsit o fibulă de tip Kostrzewski G. Piesa, cu lungimea de 5,04 cm are corpul curbat, iar piciorul este întors pe deasupra arcului şi prins de acesta printr-un manşon realizat prin aplatizarea extremităţii piciorului. Manşonul este ornamentat prin două creştături transversale. Resortul precum şi acul fibulei nu s-au păstrat (Fig. 2/2).

³ Tsindrovska i Kornienko 2014, 108, fig. 9/1.

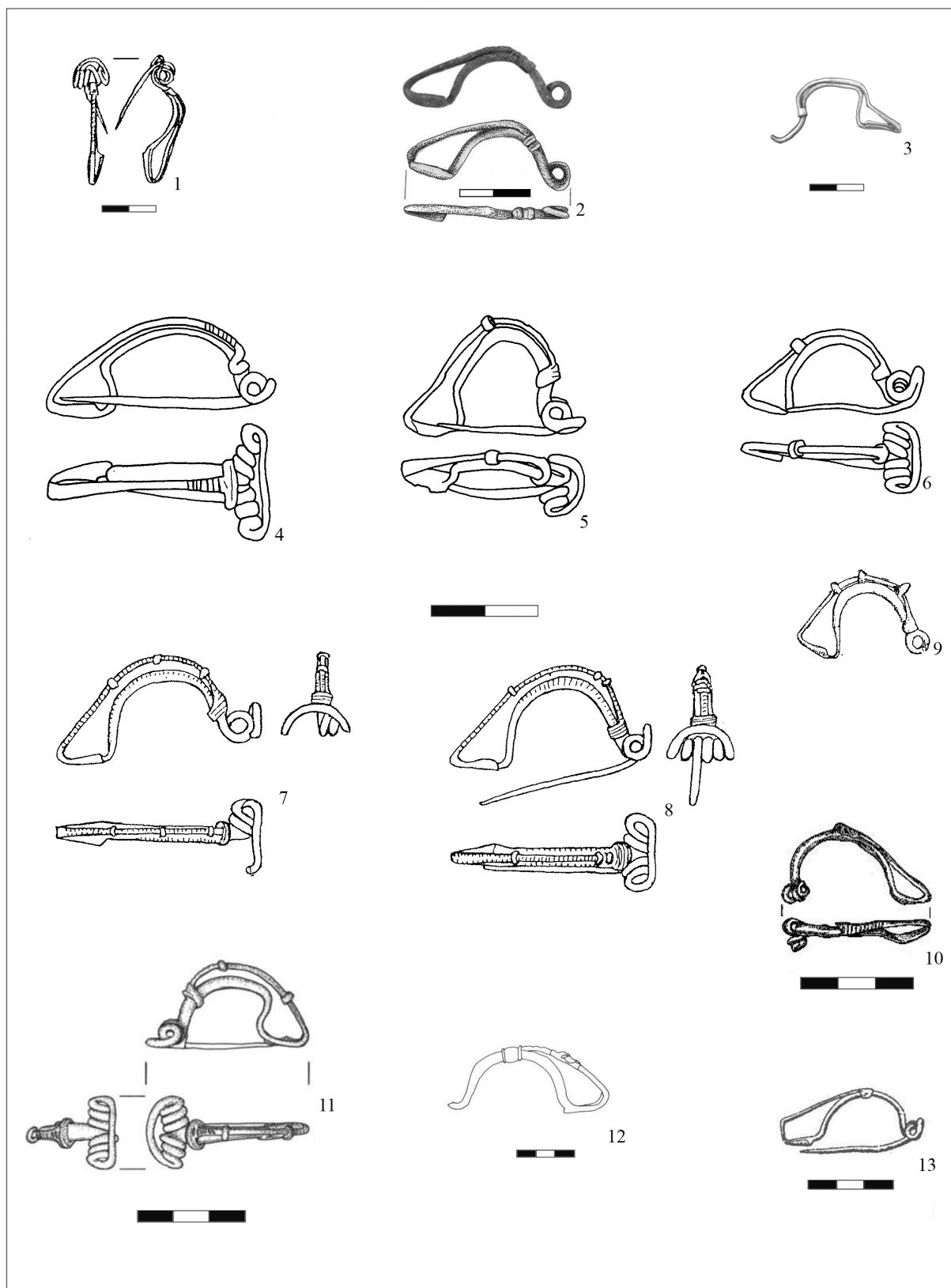

Fig. 2. Fibule de tip Kostrzewski G. 1. Hodosovka (după Tsindrovska i Kornienko 2014); 2. Mihoveni-Cahla Morii (după Berzovan et al. 2023); 3. Monastireok (după Maksimov i Petrașenko 1988; 4. Gräfenhainichen (după Bockius und Luczkiewicz 2004); 5. Arnstadt (după Bockius und Luczkiewicz 2004); 6. Jüchsen (după Bockius und Luczkiewicz 2004); 7-8. Mellingen Körpergrab (după Völling und Olympia 1994); 9. Hradište (după Völling und Olympia 1994); 10. Hunedoara-Dealul Sânpetru (după Sîrbu et al. 2007); 11. Leimbach (după Meyer und Rauchfuß 2021); 12. Waltersdorf 15 (după Meyer 2001a); 13. Radovanu (după Rustoiu 1997).

Din aceeași structură funerară, pe lângă urna și capacul funerar, s-a descoperit o verigă precum și resortul unei alte fibule. Ambele piese au fost confecționate din bronz⁴.

Monastireok, reg. Kiev, Ucraina

În stratul de cultură al așezării de epocă La Tène târzie a fost găsită, în stare fragmentară, o fibulă de bronz cu corpul puternic curbat, piciorul întors pe deasupra arcului și prins în apropierea resortului. Resortul și acul fibulei nu s-au păstrat. Piesa are lungimea de 4,88 cm⁵ (Fig. 2/3).

Cercetarea fibulelor de epocă La Tène în Europa are deja „o istorie” mai mare de un secol, încât în acest moment există o bogată literatură referitoare la astfel de descoperiri. Primul cercetător care a analizat fibulele, cunoscute la acea dată în Europa Centrală, a fost R. Beltz. În cadrul tipologiei sale, astfel de exemplare constituie tipul J și sunt datate între 120-50 a. Chr.⁶ În același context, merită precizat că arheologul german nu a făcut distincție între piesele confecționate din fier și cele realizate din bronz⁷. Acest fapt a fost realizat de J. Kostrzewski, care a încadrat piesele de bronz în tipul G, iar pe cele de fier în tipul H⁸. Fapt care, în cadrul discuției noastre este foarte important, întrucât, așa cum vom arăta, regiunile de distribuție maximă a fibulelor confecționate din bronz și a celor de fier sunt diferite.

Potrivit S. Rieckhoff, fibule Kostrzewski G găsite în siturile de tip *oppidum* din sudul Germaniei trebuie interpretate drept descoperiri „germanice”. De asemenea, ea consideră că Turingia, care reprezintă o zonă de contact dintre grupurile celtice și germanice, este zona de origine a unor asemenea agrafe⁹.

Regretatul arheolog Th. Völling, având în vedere descoperirea numeroaselor semifabricate în unele *oppida* celtice – Alteburg, Hradischt și Kleiner Gleichberg – opina că originea unor astfel de fibule o constituie regiunea Germaniei de sud¹⁰. Tot el presupunea că, de regulă, asemenea piese constituie un element al „costumului” feminin¹¹. Referitor la datarea fibulelor de tip Kostrzewski G el le plasa între sfârșitul LT C2 și începutul LT D2¹².

Dintre arheologii români ce s-au ocupat de studierea unor astfel de agrafe trebuie de amintit, în primul rând, studiile lui A. Rustoiu¹³ și Vl. Zirra¹⁴. În tipologia lui A. Rustoiu asemenea exemplare au fost incluse în tipul 2c¹⁵, iar în clasificarea lui Vl. Zirra ele constituie tipul 35¹⁶. Ambii cercetători datau fibulele asemănătoare tipului Kostrzewski G, cunoscute la acea dată în România, în LT D1¹⁷.

R. Bockius și P. Łuczkiwicz¹⁸, luând în considerație distribuția unor astfel de agrafe¹⁹, au presupus că ele ar reprezenta produse ale unor ateliere meșteșugărești din Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern și, probabil, din

⁴ Berzovan, Simalscik și Aparaschivei 2023, 170-171.

⁵ Maksimov i Petrașenko 1988, fig. 56/3.

⁶ Beltz 1911, 665, Abb. 50.

⁷ Beltz 1911, 665.

⁸ Kostrzewski 1919, 21-23.

⁹ Rieckhoff 1995, 54-55.

¹⁰ Völling und Olympia 1994, 138-139.

¹¹ Völling und Olympia 1994, 152.

¹² Völling und Olympia 1994, 138-139.

¹³ Rustoiu 1997.

¹⁴ Zirra 2017.

¹⁵ Rustoiu 1997, 34-35.

¹⁶ Zirra 2017, 59. Este important de precizat că autorii nu au făcut distincție clară între exemplarele de fier și cele de bronz – Rustoiu 1997, 34; Zirra 2017, 59. Respectiv fibulele, cunoscute la acea dată pe teritoriul actual al României, au fost raportate la tipul Kostrzewski H – Rustoiu 1997, 34; Zirra 2017, 59. Mai mult ca atât, deși la momentul publicării lucrării lui Vl. Zirra (2017) se cunoșteau deja trei agrafe de bronz – Hunedoara-Dealul Sânpetru, Radovanu și Sighișoara-Witenberg – Rustoiu 1997, 35; Sirbu et al. 2007, fig. 18/9; 60/11 – cercetătorul de la București le omite – Zirra 2017, 59.

¹⁷ Rustoiu 1997, 35; Zirra 2017, 59. Totodată, subliniem că terminologia folosită de unii colegi, pentru fibulele de schemă La Tène, nu este întocmai corectă – Rustoiu 1997; Ciubotaru 2022. Întrucât, spre exemplu, unele fibule de schemă LT mijlocie au fost utilizate și în faza LT D1, considerăm că trebuie evitată utilizarea termenilor de fibule de schemă LT C sau fibule de schemă LT D.

¹⁸ Bockius und Łuczkiwicz 2004, 31.

¹⁹ Menționăm că piesa de la Sadoveni (jud. Botoșani, România) – Babeș 1993, Taf. 44/24 – a fost greșit atribuită de către cei doi arheologi tipului Kostrzewski G – Bockius und Łuczkiwicz 2004, 148. Din punctul nostru de vedere, fibula respectivă reprezintă o variantă locală a agraferelor Kostrzewski F. Totodată, din cartarea lor lipsește exemplarul de la Radovanu – Rustoiu 1997, 35.

mediul culturilor Oksywie și Przeworsk de la est de Oder²⁰. De asemenea, ei încadrau cronologic fibulele de tip Kostrzewski G în LT D1²¹.

Cel mai recent studiu, în care sunt analizate asemenea agrafe a fost semnat de colegii M. Meyer și B. Rauchfuß²². Ei au documentat 509 de piese care provin din 217 situri la care se mai adaugă două exemplare al căror loc de descoperire nu este cunoscut. Potrivit opiniei lor, astfel de fibule sunt caracteristice perioadei LT D1²³.

Această scurtă trecere în revistă a istoricului cercetărilor rezumă diferitele, uneori chiar contradictorii puncte de vedere formulate cu privire la originea, cronologia și atribuirea acestor fibule, unui anumit grup etnic. În continuare dorim, în baza datelor de care dispunem până în prezent, să ne expunem, pe scurt, opinia cu privire la aceste aspecte.

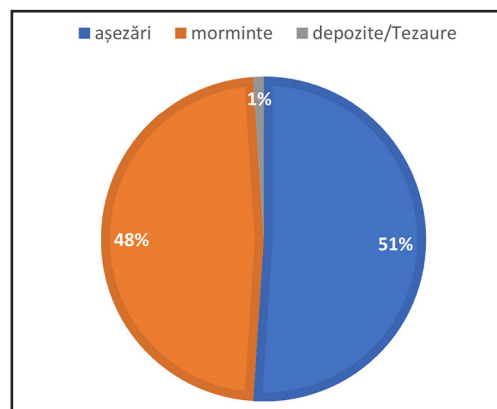

Fig. 3. Distribuția procentuală a fibulelor de tip Kostrzewski G în dependență de locul descoperirii.

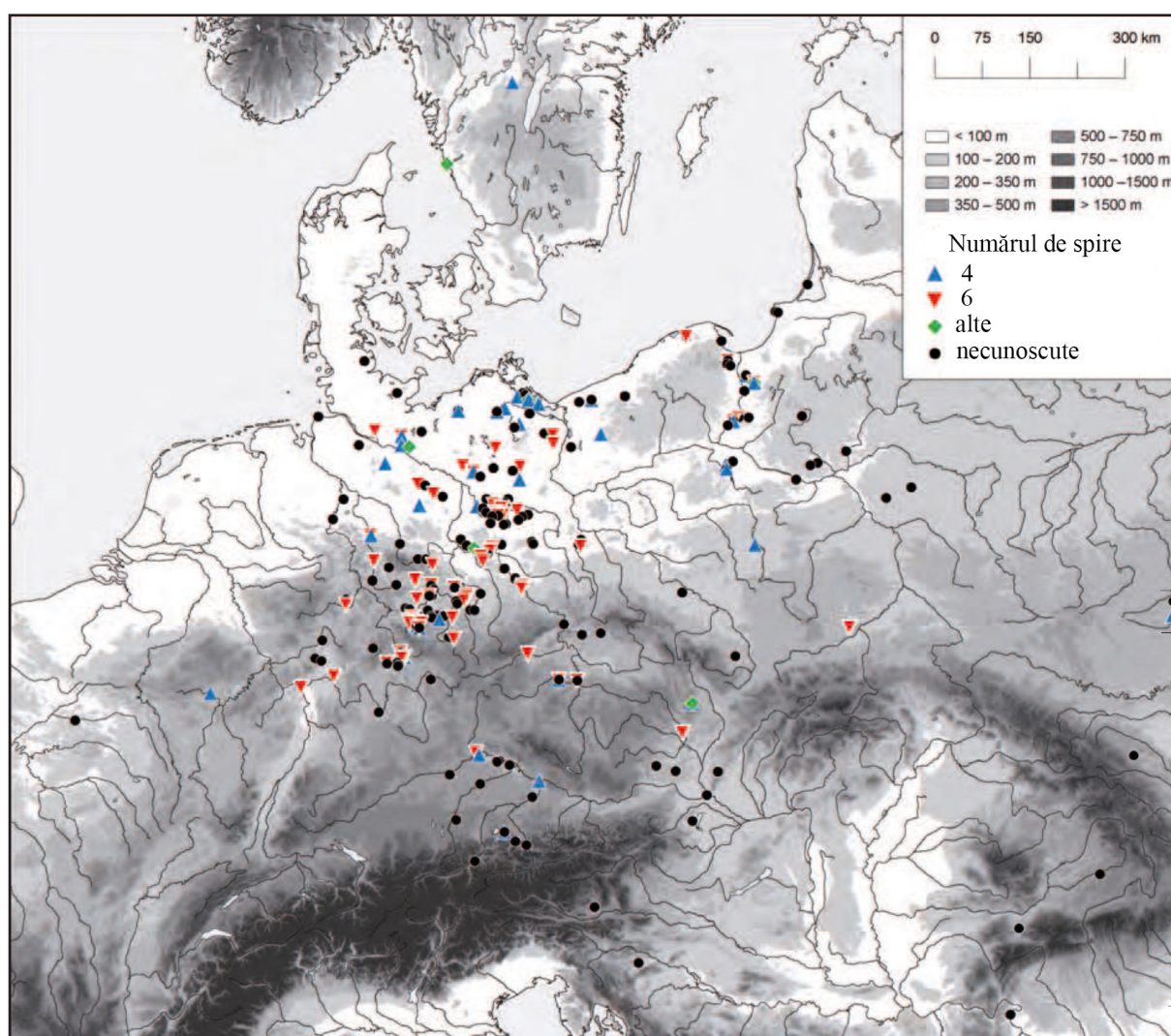

Fig. 4. Răspândirea fibulelor de tip Kostrzewski G în dependență de numărul de spine (după Meyer und Rauchfuß 2021 cu completări).

²⁰ Bockius und Łuczkiewicz 2004, 31.

²¹ Bockius und Łuczkiewicz 2004, 27.

²² Meyer und Rauchfuß 2021.

²³ Meyer und Rauchfuß 2021, 184-186. În același context, precizăm că exemplarele de la Hunedoara – Dealul Sânpetru, Hodosovka, Mihoveni-Cahla Morii, Monastireok și Radovanu nu le-au fost cunoscute arheologilor germani.

După cum s-a stabilit, majoritatea pieselor provin din așezări, mai puține exemplare au fost descoperite în necropole și doar în cinci cazuri asemenea piese au făcut parte depozite/tezaure²⁴ (Fig. 1.3).

Așa cum se observă din Figura 1, aria de răspândire a unor asemenea agrafe se întinde din Suedia la nord, până în zona Dunării de Jos la sud, și din Franța Centrală la vest, până în regiunea Niprului Mijlociu la est. După cum arată cartografierea densității, principalele centre de distribuție se află în Germania Centrală și în regiunea Vistulei Inferioare. O densitate mai mică se observă în nord-estul Germaniei, dar și în Boemia. Respectiv, după cum s-a menționat în literatura de specialitate²⁵, cele mai multe exemplare au fost identificate în următoarele zone culturale – Jastorf, Oksywie, La Tène și așa-numita regiune de contact La tène-Jastorf.

În continuare, având în vedere particularitățile constructive a exemplarelor din silvostepa carpato-nipreană, vom încerca să stabilim zona de origine a acestor piese.

Astfel, în ceea ce privește numărul de spire a fibulei, menționăm că pot fi urmărite unele aspecte interesante. Din păcate, doar pentru piesa de la Hodosovka cunoaștem numărul exact al acestora – patru spire (Fig. 2/1). După cum au putut cartografia M. Meyer și B. Rauchfuß²⁶, zona maximă de răspândire a fibulelor de tip Kostrzewski G, al căror resort este format din patru spire, o reprezintă Germania de Nord, dar ele se întâlnesc, ce e drept mai rar, pe cursul mijlociu și inferior al Vistulei precum și în sudul Germaniei (fig. 4).

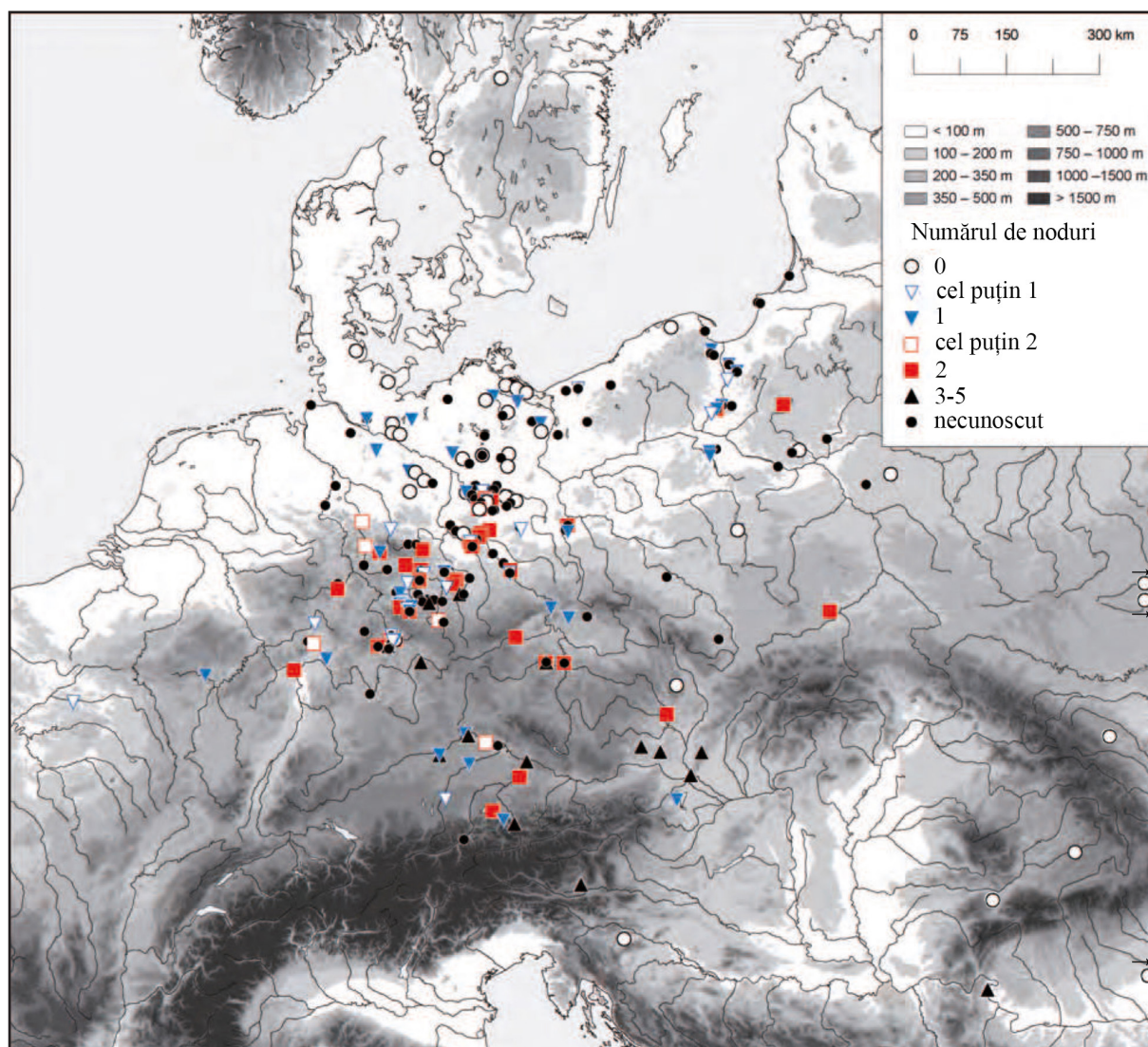

Fig. 5. Răspândirea fibulelor de tip Kostrzewski G în dependență de numărul de noduri pe arc (după Meyer und Rauchfuß 2021 cu completări).

²⁴ Meyer und Rauchfuß 2021, 185.

²⁵ Bockius und Łuczkiwicz 2004, 31; Meyer und Rauchfuß 2021, 185

²⁶ Meyer und Rauchfuß 2021, 187, Abb. 7.

Un alt aspect ce dorim să-l remarcăm ține de prezența sau absența nodurilor pe piciorul fibulei. Și în acest caz s-au putut observa unele diferențe legate de zona lor de răspândire²⁷. Astfel, în Scandinavia și nordul Germaniei, predomină fibulele fără noduri. În zona Vistulei Inferioare se întâlnesc frecvent exemplarele cu un singur nod. Pe de altă parte, în Germania Centrală și de Sud, fibulele fără noduri sunt foarte puține. În aceste regiuni se întâlnesc destul de frecvent exemplare cu un singur sau două noduri. Predomină însă, mai cu seamă în Germania Centrală, fibulele cu mai multe noduri – de la trei până la cinci (Fig. 5).

După cum s-a precizat²⁸, cel mai frecvent motiv decorativ semnalat pe asemenea fibule sunt creștăturile, care de cele mai multe ori sunt amplasate pe manșon sau pe piciorul fibulei (Fig. 2/1-2.10). Un alt motiv decorativ este reprezentat de liniile incizate care sunt amplasate pe portagrafă sau pe piciorul fibulei (Fig. 2/4).

Înregistrarea detaliată a diferitelor caracteristici a fibulelor de tip Kostrzewski G ne-a permis cartografierea exemplarelor cu o combinație identică de trăsături cu cea a exemplarului de la Hodosovka. În Figura 6 se poate observa, în mod clar, că asemenea fibule sunt concentrate, în special, în regiunea cuprinsă între râurile Elba și Oder. Respectiv, presupunem că acesta este spațiul de origine, cel puțin, al fibulei de la Hodosovka. Faptul că fibule asemănătoare, dar lucrate din fier, adică tipul Kostrzewski H, predomină în mediul culturii Przeworsk și Poienesti-Lucașeuca²⁹ (Fig. 7), sugerează faptul că relația dintre aceste două grupe culturale era mult mai strânsă decât se credea anterior³⁰.

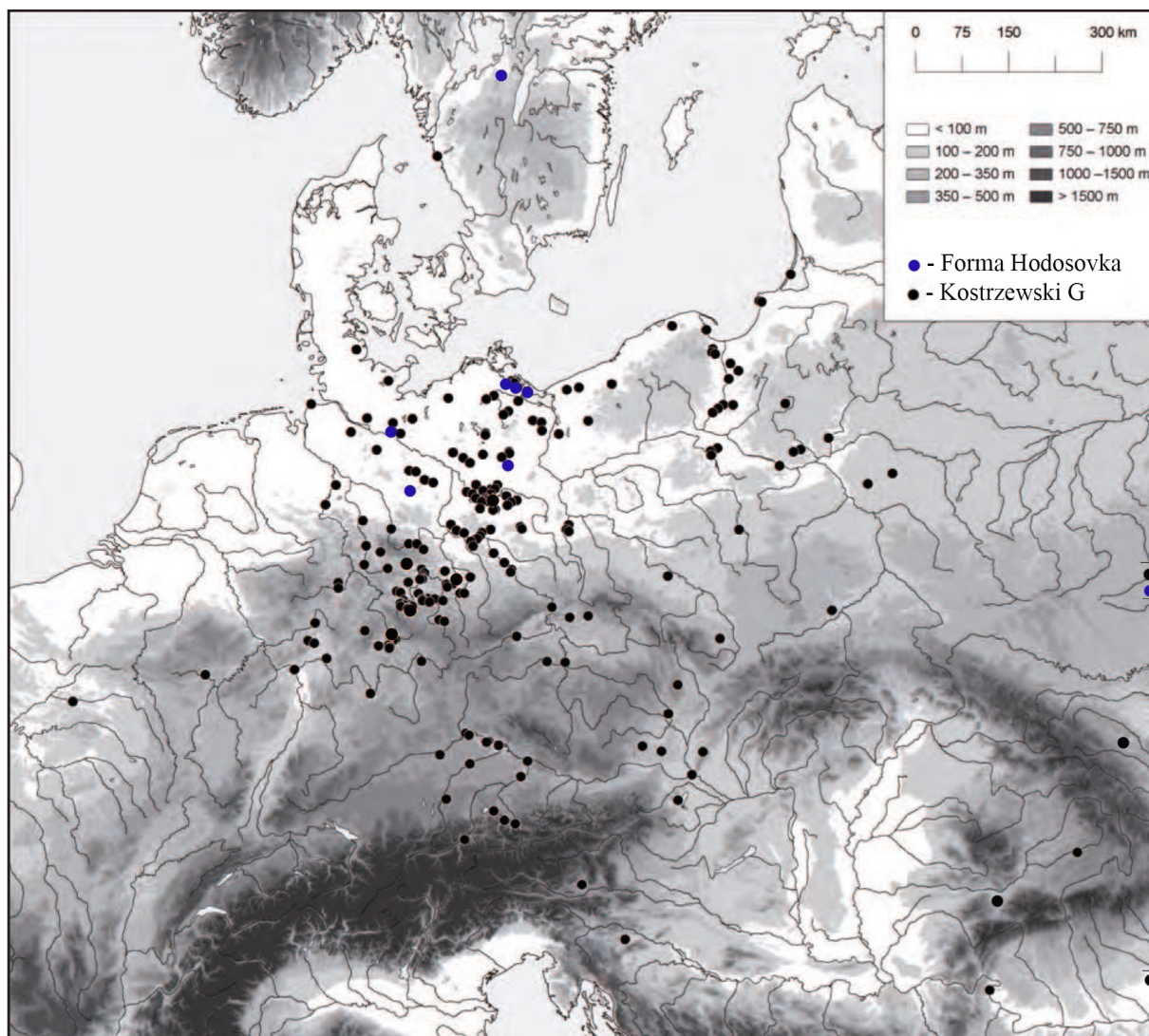

Fig. 6. Răspândirea fibulelor de tip Kostrzewski G apropiate exemplarului de la Hodosovka.

²⁷ Bockius und Łuczkiwicz 2004, 27, Karte 10; Meyer und Rauchfuß 2021, 186, Abb. 6.

²⁸ Meyer und Rauchfuß 2021, 189.

²⁹ Bockius und Łuczkiwicz 2004, 32; Sicherl 2011, 51; Babeș și Iarmulski 2020, 108-109; Meyer und Rauchfuß 2021, 193.

³⁰ Babeș 1993, 159.

Așa cum menționam, în literatura de specialitate³¹ se consideră că fibulele de tip Kostrzewski G, de regulă, constituie un element al „costumului” feminin. După cum au arătat însă, analizele antropologice ale oaselor calcinate din M. 2/2017 de la Mihoveni-Cahla Morii, acest mormânt aparține unui adult de sex masculin³². Prin urmare, opinăm că astfel de fibule au fost purtate de către ambele sexe.

Referitor la cronologia fibulelor de tip Kostrzewski G, având în vedere asocierea lor în cadrul mormintelor, de cele mai multe ori, cu agrafe de tip Kostrzewski K³³ (Tabel 1), ne alăturăm opiniei exprimate în literatura de specialitate³⁴, că ele reprezintă tipul director al fazei LT D1b după M. Schönfelder³⁵. Respectiv, datăm cele trei piese, care constituie subiectul acestui studiu, între ultimul sfert al sec. II și primele două decenii ale sec. I a. Chr.³⁶

Concluzii

Așa cum am arătat, cele mai apropiate analogii pentru exemplarele de tip Kostrzewski G provenite din regiunea carpato-nipreană se întâlnesc, mai cu seamă, în siturile de epocă preromană recentă a fierului din spațiul cuprins între râurile Elba și Oder (Fig. 6) unde ele sunt date în LT D1b³⁷. În opinia noastră, aceste fibule oferă noi date cu privire la mobilitatea umană și conexiunile supraregionale dintre Europa Central-Nordică și silvostepa carpato-nipreană la sfârșitul mileniului I a. Chr. Suntem convinși că viitoarele descoperiri vor aduce noi informații și, astfel, claritate în rezolvarea acestor probleme interesante de ordin istorico-arheologic.

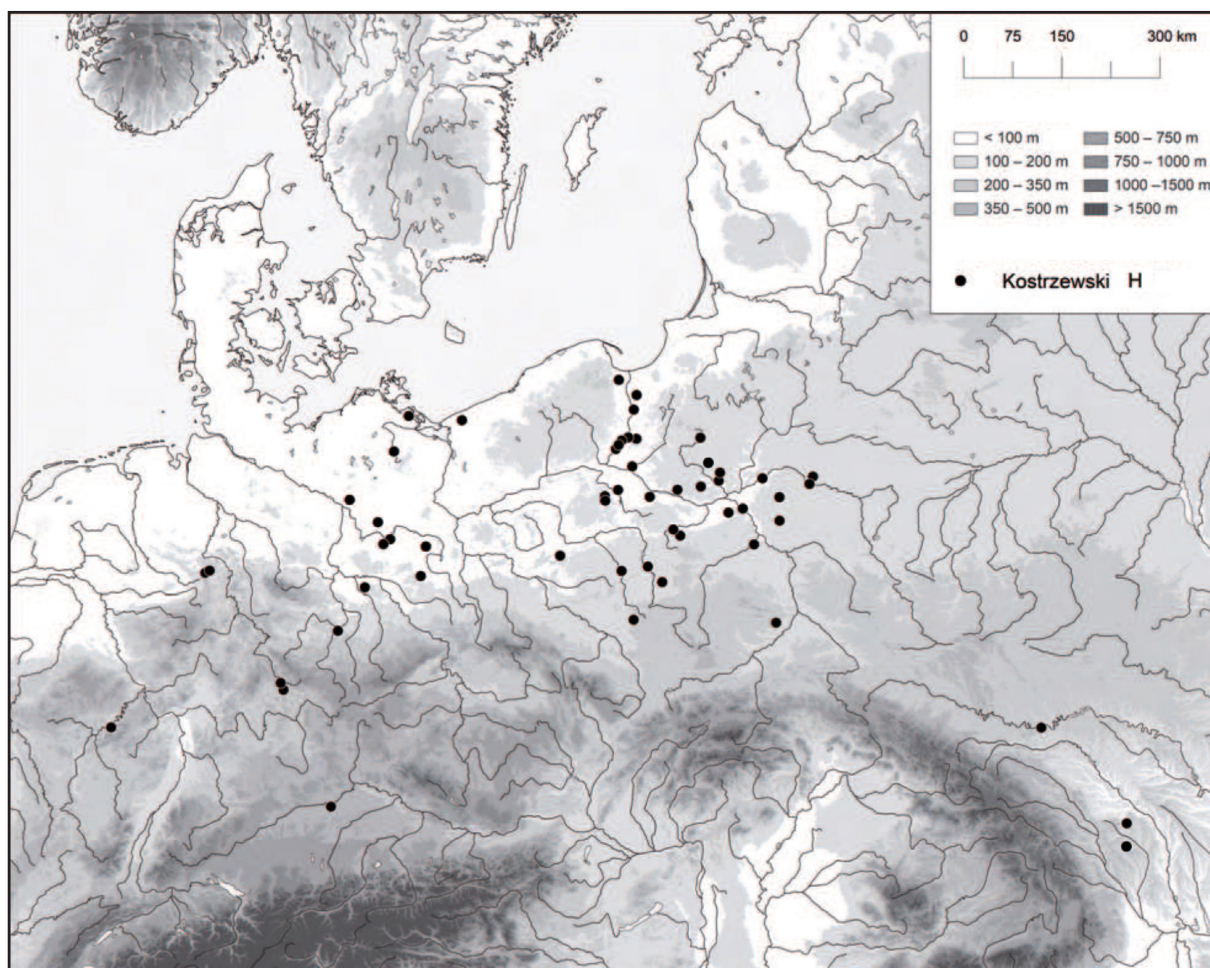

Fig. 7. Răspândirea agrafelor de tip Kostrzewski H (după Sicherl 2011; Meyer und Rauchfuß 2021 cu completări).

³¹ Völling und Olympia 1994, 152; Völling 2005, 97.

³² Berzovan, Simalscic și Aparaschivei 2023, 175.

³³ Cu privire la datarea fibulelor de tip Kostrzewski K – vezi Demetz 1999; Meyer 2001b; Spănu 2018; Iarmulschi și Munteanu 2020.

³⁴ Meyer und Rauchfuß 2021, 184; Demiere und Wimmer 2022, 107.

³⁵ Schönfelder 2021.

³⁶ Din punctul nostru de vedere, în niciun caz asemenea agrafe nu au continuat să fie utilizate și în sec. I p. Chr., așa cum au presupus unii cercetători ucraineni – Tsindrovska i Kornienko 2014, 108.

³⁷ Bockius und Łuczkiwicz 2004, 27; Meyer und Rauchfuß 2021, 184.

Tabel 1. Asocierea fibulelor de tip Kostrzewski G cu alte agrafe în cadrul mormintelor. St. – Stufenfibel; Rf.- Rechteckfibeln; A-Almgren; B, C, H, K, M și N- fibulele după Kostrzewski (după Völling und Olympia 1994; Bockius und Luczkiewicz 2004).

Morminte	B	St.	C	H	F	D/E	K	Rf.	M	A 18	N
Cammer M. 4	X										
Gräfenhainichen M. 67	X										
Römhild M. N3	X										
Geltow M. 52		X									
Cammer M. 23			X								
Gräfenhainichen M. 66			X								
Gräfenhainichen M. 80			X								
Gräfenhainichen M. 90			X								
Gräfenhainichen M. 1			X ?								
Blönsdorf M. 31			X ?								
Dünow				X							
Geltow M. 43					X						
Thiesen M.1					X						
Kobyly M. 26					X						
Vehlow M. 9					X						
Zahna						X					
Skowarcz M. 16						X					
Bobersen							X				
Nohra							X				
Ekehögen M. 41							X				
Gräfenhainichen M. 48							X				
Gräfenhainichen M. 49							X				
Gräfenhainichen M. 51							X				
Gräfenhainichen M. 57							X				
Gräfenhainichen M. 63							X				
Gräfenhainichen M. 74							X				
Gräfenhainichen M. 75							X				
Gräfenhainichen M. 85							X				
Gräfenhainichen M. 88							X				
Hohensee M. 23							X				
Krusza Zamkowa M. 27							X				
Lubieszewo M. 81							X				
Lubieszewo M. 102							X				
Plötzin M. 225							X				
Mllingen							X				
Güssefeld								X			
Plötzin M. 87									X		
Uttenhofen M. 2										x	
Skowarcz M. 27											X

LITERATURA:

- Babeș, M. 1993. Die Poienest-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH
- Babeș, M., Iarmulski, V. 2020. Așezarea și necropola de tip Poienest-Lucașeuca de la Borosești. Chișinău: Bons Offices.
- Beltz, R. 1911. Die Latènefibeln. Zeitschrift für Ethnologie. 43: 664-817.
- Berzovan, Al., Simalscik, A. și Aparaschivei, C. 2023. Trei morminte inedite aparținând culturii Poienest-Lucașeuca descoperite la Mihoveni-Cahla Morii (com. Șcheia, jud. Suceava, România). Revista de Arheologie, Antropologie și studii interdisciplinare 5: 167-196.
- Bockius, R. und Łuczkiwicz, P. 2004. Kelten und Germanen im 2-1 Jahrhundert vor Christus. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- Ciubotaru, N. 2022. Late Iron Age Brooches presumably Discovered in the Dacian Fortress from Tilișca (Sibiu County). Ephemeris Napocensis 32: 193-2016.
- Demetz, S. 1999. Fibeln der spätlatène- und frühen Römischen Kaiserzeit in den Alpenländern. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf.
- Demierre, M. und Wimmer, J. 2022. Typologie der Fibeln des 2. und 1. Jh. v. Chr. aus dem Schweizer Mittelland. Jahrbuch Archäologie Schweiz 105: 93-146.
- Hellström, K. 2018. Fibeln und Fibeltracht der Sarmatischen Zeit im Nordschwarzmeergebiet (2. Jh. v. Chr. – 3. Jh. n. Chr.). Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Iarmulski, V. și Munteanu O. 2020. O fibulă de tip Kostzewski K descoperită în așezarea de tip Poienest-Lucașeuca de la Kruglik (reg. Cernăuți, Ucraina) – exemplu ale unor legături între Europa centrală și silvostepa est-carpatică în epoca Latène târzie. In: (Eds. Zanoci, A., Băț, M.), Relații interculturale în spațiul tiso-nistean în epoca fierului / Cross-Cultural Interaction in the Tisza-Dniester region in the Iron Age. Chișinău: Bons Offices: 147-160.
- Kostrzewski, J. 1919. Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit. Leipzig: Kabitzsch
- Maksimov, E. V. i Petrașenko, V. A. 1988. Slavjanskije pamjatniki u. s. Monastireok na srednem Dnjepru Kiev: Naukova Dumka.
- Meyer, M. 2001a. Sondagegrabung an der spätlatènezeitlichen Siedlung Waltersdorf 15, Landkreis Dahme-Spreewald. Arbeitsber. Bodendenkmalpf. Brandenburg 7: 243-246.
- Meyer, M. 2001b. Regionale Ausprägungen der Fibel Var. K nach Kostrzewski. In: Meyer, M. (Hrsg.) „... Trans Albim fluvium“: Forschungen zur vorrömischen, kaiserzeitlichen und mittelalterlichen Archäologie. Festschrift für Achim Leube zum 65. Geburtstag. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf: 161-175.
- Meyer, M. und Rauchfuß, B. 2021. Eine Fibel Kostrzewski Var. G aus Leimbach, Lkr. Nordhausen. In: Michałowski, A. Brzostowicz, M., Kaczmarek, M. i Strobini, A. (eds.), Ze swiata Dawnych barbarzyńców Poznan: Volumna Daniel Krzanowski: 181-197.
- Rieckhoff, S. 1995. Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römern. Studien zur Chronologie der Spätlatènezeit im südlichen Mitteleuropa. Trier: Selbstverl. des Rheinischen Landesmuseums.
- Rustoiu 1997. A. Rustoiu, Fibulele din Dacia preromană. București: Vavilva Edinf.
- Schönfelder, M. 2021. Absolute Chronologie der Spätlatènezeit: Fragen und Anregungen aus einem überregionalen Ansatz. In: Sava, E., Iarmulski, V., Zanoci, A., Băț, M. und Munteanu, O. (Hrsg.) Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen. Chișinău: Bons Offices, 115-128.
- Sicherl, B. 2011. Ein Beitrag zur Kenntnis der eisenzeitlichen Siedlungskeramik in Ostwestfalen-Lippe. In: Herring B., Treude, E. und Zelle, M. (Hrsg.), Römer und Germanen in Ostwestfalen-Lippe. Untersuchungen zu kulturhistorischen Entwicklungen von der Mittellatènezeit bis zur jüngeren römischen Kaiserzeit. Oldenburg: Isensee Verlag: 45-131.
- Sîrbu, V., Luca, S.-A., Roman, C., Purece, S., Diaconescu, D. și Cerișer, N. 2007. Vestigii dacice de la Hunedoara. Alba Iulia : Editura ALTIP.
- Spănu, D. 2018. Kostzewski K Fibula in Padea-Panagjurski-Koloni group. In: Berecki S, Rustoiu, A. și Egri, M. (eds.), Iron Age connectivity in the Carpathian Basin. Cluj- Napoca: Mega: 239-252.
- Tsindrovskaja L.O. i Kornienko, K.V. 2014. Hodosivke gorodišče zarubinckogo času. Arheologia 2: 104-108.

Völling, Th. und Olympia, A. 1994. Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 75: 147–282.

Völling, Th. 2005. Germaniein an der Zeitwende. Studien zum Kulturwandel beim Übergang von der vorrömischen Eisenzeit zur älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Magna. Oxford: The Basingstoke Press.

Wimmer, J. 2022. Wenn Fibeln sprechen könnten. Taphonomische und chronologische Untersuchungen anhand stratifizierter Fundinventare aus der jüngerlatènezeitlichen Siedlung Basel-Gasfabrik. Basel: Archäologische Bodenforschung des Kantons Basel-Stadt.

Zirra, Vl. 2017. Fibule de schemă La Tène din România. Craiova: Scrisul Românesc.

List of figures:

Fig. 1. Distribution of broches of Kostrzewski G-type (after Meyer und Rauchfuß 2021 with additions).

Fig. 2. Kostrzewski G-type broches. 1. Hodosovka (after Tsindrovska, Kornienko 2014); 2. Mihoveni-Cahla Morii (after Berzovan et al. 2023); 3. Monastireok (after Maksimov and Petraşenko 1988; 4. Gräfenhainichen (after Bockius and Łuczkiewicz); 5. Arnstadt (after Bockius and Łuczkiewicz); 6. Jüchsen (after Bockius and Łuczkiewicz); 7-8. Mellingen Körpergrab (after Völling and Olympia 1994); 9. Hradište (after Völling and Olympia 1994); 10. Hunedoara-Dealul Sânpetru (after Sîrbu et al. 2007); 11. Leimbach (after Meyer und Rauchfuß 2021); 12. Waltersdorf 15 (after Meyer 2001a); 13. Radovanu (after Rustoiu 1997).

Fig. 3. Percentage distribution of Kostrzewski G-type broches depending on the site of discovery.

Fig. 4. Distribution of Kostrzewski G-type broches depending on the number of coils (after Meyer und Rauchfuß 2021 with additions).

Fig. 5. Distribution of broches of Kostrzewski G-type depending on the number of knot (after Meyer und Rauchfuß 2021 with additions).

Fig. 6. Distribution broches of Kostrzewski G-type close to the Hodosovka exemplar.

Fig. 7. Distribution of broches of Kostrzewski H-type (after Sicherl 2011; Meyer und Rauchfuß 2021 with additions).

Cercetarea a fost elaborată în cadrul proiectului – „Patrimoniul istorico-arheologic muzeal: sistematizare si valorificare ştiinţifico-culturală” (cod: 180101)

VASILE IARMULSCHI
Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin/
Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei
vasile.iarmulski@gmail.com

